

BIBLIOTEKA

B 511-3

7 78

Roland Zisi

Veçoritë e narracionit
dhe përshkrimit në prozën rrëfimtare
të Bilal Xhaferit

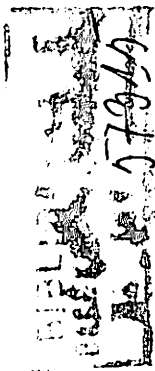
PANTEON & AFERDITA

85H-3
78

Dr. Roland Zisi

VEÇORITË E NARRACIONIT DHE
PËRSHKRIMIT NË
PROZËN RRËFIMTARE TË
BILAL XHA FERIT

(Studim monografik)

Panteon & Afërdita

Konsulent shkencor: Prof. As. Dr. Ymer Çiraku
Redaktor shkencor: Prof. Dr. Nonda Varfi
Recenzentë: Prof. Dr. Adriatik Kallulli
Prof. Dr. Floresha Dado

Korrektori: Aleks Gjinaj

Arti grafik: Adrian Kovaçi

©: autori

Botimet: Panteon & Afërdita

Tiranë, 2001

Këtë libër ia përkushtoj
kujtimit të babait tim.
Dhimitër Zisit.

KREU I

HYRJJE

1. Nëse do të bënim një lloj klasifikimi të shkrimtarëve shqiptarë të Pasluftës së Dytë Botërore e deri në vitet '90, duke përdorur si kriter marrëdhëniet e tyre me socrealizmin, si drejtim dhe rrymë letrare, e imponuar nga institucionet politiko-kulturore të kohës, klasifikimi ynë mund të ishte i ndarë në tre grupe:

a) Shkrimtarë, të cilët e përqaftuan socrealizmin me vetëdije të plotë. Ata, pa hezitim, qysh në kohë të Luftës së Dytë Botërore e deri vonë, në mënyrë të ndërgjegjshme krijuan atë lloj letërsie (letërsinë shqiptare të Realizmit Socialist) e cila për dekada me radhë mbizotëroi komunikimin estetik të botës letrare shqiptare. Fatkeqësisht, numri i këtij grupimi shkrimtarësh është i konsiderueshëm. Pa i rrafshuar ata në pikëpamje estetike, duhet të pranojmë që ata janë edhe përfaqësuesit kryesorë të Socrealizmit, jo vetëm si sasi.

b) Grupimi i dytë, inkuadron shkrimtarë dhe poetë, të cilët të pajisur me talent, krijuan veprat e vërteta letrare të kësaj kohe, duke iu shmangur me finesë e mençuri kërkesave absolutiste të Socrealizmit (nëpërmjet artit të tyre), duke "paguar" edhe taksën përkatëse të këtij arti. Sigurisht, që në këtë grupim renditen emrat e I. Kadaresë, D. Agollit, F. Arapit e disa të tjerëve, emri dhe vepra e të

cilëve, të konsoliduara estetikisht, të pranuara brenda dhe jashtë vendit, nuk mund të prekeshin e të zhbëheshin lehtësisht e pa pasoja.¹⁾

c) Shkrimtarët dhe poetët, që janë të talentuar po aq sa ata të grupimit të dytë edhe mund t'i emërtojmë: antiknformistë dhe tragjikë në refuzimin e mendimit politiko-shoqëror të kohës, po të kemi parasysh pasojat ekzistenciale të këtij refuzimi. Edhe ky grupim në pikëpamje numerike paraqitet jo fort i vogël. Por ata që spikasin me jetën dhe veprën e tyre letrare, jo vetëm brenda këtij grupimi, por në mbarë hapësirën letrare shqiptare, janë pa dyshim K. Trebeshina, Bilal Xhaferi e ndonjë tjetër, të vetmit shkrimtarë disidentë të kohës së cilës i referohemi.

Këta dy shkrimtarë, për të cilët kritika dhe historiografia letrare ka filluar të interesohet (pavarësisht nga vështirësitë që hasen) i bashkon tragjiciteti jetësor ekzistencial dhe i ndan individualiteti si cilësi vetiake, letrare.

Tani, pas ribotimit të veprës, pas njohjes pothuajse të imët të biografisë jetësore dhe letrare, Bilal Xhaferi vjen si figurë e plotë në literaturën tonë kulturore kombëtare dhe plotëson një boshllëk të ndjeshëm në historinë e letërsisë shqiptare.

Xhaferi dhe letërsia e tij vijnë si dëshmi e një kalvari të gjatë privacionesh, gjymtimesh shpirtërore dhe fizike,

¹⁾ *Ismail Kadare, Dialog me Alain Bosquet, Onufri, 1996, f.30, 31, 54, 57: në këtë vepër Kadare shpjegon raportin e shkrimtarëve me diktaturën. Përsa i përket situatës së tij personale, citojmë: "...Përpara meje kishte tri rrugë: e para, të konformohesha duke shkruar si shumica e shkrimtarëve shqiptarë, e dyta, të braktisja më në fund letërsinë, e treta, të mos konformohesha, por për këtë të paguaja taksë. f.30.*

si shembull i thjeshtë i qëndresës dhe lartësisë morale morale të krijuesit artist, i cili nuk e pranoi për asnjë çast tjetërsimin dhe denatyrimin njerëzor dhe estetik.

Bindjet dhe parimet e veta morale shoqërore, etike, estetike dhe patriotike të shprehura gjatë gjithë jetës, të mishëruara dhe të sendërtuara në veprën dhe veprimtarinë letrare, si dhe ato pak fjalë që janë shkruar e thënë për të, ndihmojnë në depërtimin dhe shqyrtimin e personalitetin e tij krijues. Në mënyrë të përmbledhur personaliteti i tij përbëhet nga disa vija dhe shenja kryesore: Xhaferi është poet i spikatur me vlera antologjike, tregimtar, novelist, romancier, domethënë prozator ndër me të mirët e letërsisë sonë, botues, publicist me vlera të dukshme stilistike dhe oratorike²⁾ si dhe një veprimtar i flaktë i çështjes kombëtare, ndoshta njëri prej shqiptarëve që, sa pati jetë dhe mundësi, nuk reshti së foluri dhe së shkruari për Kosovën dhe Çamërinë, për Atdheun, i cili ishte zhytur në izolim e në totalitarizëm të thellë.

Studimi i këtyre aktiviteteve të Xhaferit, me qëllimin për ta vendosur në vendin që i takon, është, më së pari, një detyrë e shkencës letrare shqiptare, pasi në veprën e tij shfaqen më dukshëm tiparet e personalitetit si shkrimtar.

²⁾ Një pjesë e shkrimeve publicistike, të botuara te "Krahu i Shqiponjës", Bilal Xhaferi i ka ligjëruar në formën e fjalimeve gjatë mbledhjeve dhe festimeve jubilarë, të datave me rëndësi historike, në prani të një auditori të gjerë bashkatdhetarësh.

KREU II

VEPRA DHE STUDIMET PËR TË

Duke hetuar me kujdes shtypin e posaçëm kritikoletrar të viteve të fundit, parathëniet e veprave, që sapo kanë parë dritën e botimit, kumtesat dhe kujtimet e mbajtura në disa veprimtari shkencore e përkujtimore, kushtuar veprës së shkrimtarit tonë, informohemi kënaqshëm për dy aspekte:

- a. Për aspektin sasior të krijimtarisë letrare.
- b. Për nivelin e studimit kritik dhe historiko-letrar të saj.

a. Aspekti sasior në rrjedhën e kohës.

Pjesën më të rëndësishme të veprës së tij shkrimtari Bilal Xhaferi e realizoi ndërmjet viteve 1960-1969, në moshën 25-35 vjeç, duke patur vetëm arsimin e mesëm. Ai shkroi fillimisht poezi dhe tregime në gazetat "Drita", "Zëri i Rinisë" dhe revistat "Ylli" e "Nëntori". Librin e parë me tregime "Njerëz të rinj, tokë e lashtë" e botoi në vitin 1966. Prej këtij viti dhe deri në 1968 (vit në të cilin i hiqet e drejta e botimit) ai shkroi: "Lirishta e kuqe" (poezi 1967) dhe romanin "Krastakraus", libra të cilët nuk u botuan dot sa ishte gjallë.

Pasi u vendos në Amerikë, në vitin 1970, Bilal Xhaferi vazhdoi atje krijimtarinë letrare. Ripunoi romanin

“Krastakraus”. Shkroi gjithashtu dy fragmente romanesh: “Trotuare të kundërta” dhe “Hëna e kantiereve”, të cilat i prezantoi në 1975-1977 në revistën e themeluar prej tij “Krahu i shqiponjës”.

Shtëpia botuese “Rilindja” në Prishtinë boton në vitin 1995 romanin “Ra Berati”, variant më i plotë i romanit “Krastakraus” si edhe vëllimin poetik “Eja trishtim” ku përfshihet vëllimi “Lirishta e kuqe” dhe poezi të pabotuara në Shqipëri apo të shkruara në Sh.B.A.

Një bllok i rëndësishëm i krijimtarisë së tij është proza publicistike si dhe shumë skece, fotografi, vizatime dhe karikatura të publikuara në revistën e tij. I vetmi burim njohjeje për letërsinë e shkruar të Bilal Xhaferit në Amerikë, deri më sot konsiderohet revista “Krahu i shqiponjës”, e cila nuk është botuar me një rregullsi periodike. Nga shfletimi i pjesës më të madhe të kësaj reviste krijohet ideja se ai nuk ka krijuar ndonjë vepër cilësore atje (Amerikë), përveç disa poezive dhe tregimeve, në mesin e të cilave gjejmë edhe vargëzime humoristike në formë bejteje kundër regjimit të Hoxhës, të firmosura me pseudonime. Për cilësitë stilistiko-poetike, për lirizmin dhe tragjizmin Xhaferian, dallon poema “Reparti 4300”, që i kushtohet jetës ushtarake në Shqipëri dhe privacioneve të shumta gjatë kryerjes së shërbimit të detyrueshëm. Arsyet e “moslulëzimit” letrar të tij në Amerikë, mund të jenë të shumta dhe kjo gjë mbetet për t’u studiuar. Në një shënim të shkurtër kushtuar bashkatdhetarit dhe mikut të vet poet Idriz Lamaj, Xhaferi shkruan: “... Ne të dy kemi një gjë të përbashkët me njëritjetrin dhe me mijëra bashkatdhetarë të tjerë në mërgim, që luftojnë për idealet kombëtare; *kjo botë e madhe e lirë, na ka kushtuar shtrenjtë*, por nuk na e ka thyer dot shpirtin

për të luftuar gjeri në fund”. (B. Xhaferi, “Krahu i shqiponjës”, janar, 1978). Fjala e nënvizuar prej nesh, krijon hamendësinë se ndoshta shkaqet e vërteta të rënies së aktivitetit letrar të tij, lidhen me realitetin amerikan, i cili “e dënoi” shkrimtarin me liri të plotë dhe të pakufizuar, ashtu si diktatura kishte bërë të kundërtën, e kishte dënuar me mungesë lirie.

Vdiq më 14 tetor 1986, nga një sëmundje tumorale. Për shkaqe të njohura dhe të pranuar, pothuajse gjithë krijimtaria letrare e Bilal Xhaferit, deri në vitet 1990-1992, gati sikur nuk ekzistonte fare. Pas largimit në Amerikë dhe qëndrimin atje derisa vdiq, emri dhe vepra e tij (vetëm një libër botoi sa qëndroi në Shqipëri) do të mbuloheshin me indiferencë, heshtje, harresë, ndonjëherë edhe me anatemë.

Veprës së tij, të konsiderueshme në tituj, por shumë pak të botuar, do t’i shkëputeshin në mënyrë të dhunshme lidhjet dhe marrëdhëniet me kritikën letrare, me lexuesin dhe ambientin shoqëror shqiptar, në gjirin e të cilave lindi dhe kishte destinacionin. Për më tepër se 20 vjet rresht (1970-1990) teksteve të veprës së tij, do t’u duhej të përballonin tragjicitetin e moskomunikimit letrar-estetik. Por, gjithsesi, ato (tekstet) kishin të drejtën e tyre sovrane për të ekzistuar si potenciale estetike në heshtje, potenciale të cilat, siç dëshmon jo rallë historia e letërsisë botërore dhe ajo shqiptare, presin stoike dhe besimplota ditën dhe dritën e komunikimit.

Dhe një mrekulli e tillë, me veprën e Bilal Xhaferit ngjau në fillim të viteve 1990, kur në atdheun e tij, në Shqipëri, ndodhën ndryshime të thella politike e sociale, të cilat i hapën rrugë perspektivës normale demokratiko-kulturore. Në këto vite nisi procesi i ridimensionimit dhe